

Бојана Д. СЕКУЛИЋ*

Институт за политичке студије у Београду

ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА У ПРВОМ ЦИКЛУСУ ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Апстракт: У овом раду су изложени резултати анализе садржаја који се тичу знања о традиционалној култури у актуелним наставним плановима и програмима за први циклус основног образовања у Републици Србији. Циљ ове анализе је да се утврди колико су заступљени поменути садржаји, како се они трансформишу и на које начине преносе деци. Основно полазиште у овом раду је да се у актуелним наставним плановима и програмима, односно у наставним предметима, могу препознати наставни садржаји који имају обележја традиционалне културе, као што су: језик, вредности, морална начела, обичаји, народно стваралаштво, веровања, ритуали и обреди. Током истраживања, примењивани су углавном историјски и упоредни метод, као и анализа садржаја, као веома значајан извор научног сазнања. Значај овог рада може се препознати у намери да се укаже колико су и зашто важни наставни садржаји традиционалне културе и како они утичу на стицање знања о идентитету, на очување идентитета и развој интеркултуралности.

Кључне речи: традиционална култура, основно образовање, наставни садржаји, наставни планови и програми.

УВОД

Традиционална култура и образовање имају заједничко родно место у дугим друштвено-историјским процесима развоја и представљају целокупно друштвено наслеђе неке заједнице. Овај тип културе је изражен кроз народну традицију и заузима значајно место у животу сваког појединца, а ученици кроз процес образовања упознају своје корене, друштвене прилике и начин живота својих предака и тако стичу и развијају свест о свом личном и колективном идентитету.

Наставни садржаји у основној школи, као целокупно материјално и духовно наслеђе, утемељено је на општем и стручном образовању и васпитању. Они обухватају одређену количину знања о природи и друштву, као и о друштвеним вредностима и нормама, које ученици у процесу наставе, треба да усвоје како би формирали правилан поглед на свет. У садржај наставе улазе и низ образовних и васпитних вештина и навика, као и других психофизичких способности које доприносе развијању и формирању личности. Наставни садржаји се прописују наставним плановима и програмима и они су основ за комуникацију између ученика и наставника.

* Докторанд, bojana.sekulic@ips.ac.rs

Традиционална култура представља централни појам етнологије, а образовање педагогије. Међутим, обе теме су све више присутне и у другим друштвеним наукама, нарочито у социологији и њеним посебним научним дисциплинама, као што су социологија културе и социологија образовања. Зато се ова анализа врши углавном са социолошког теоријско-методолошког становишта. Предмет овог рада је анализа чинилаца традиционалне културе у наставним плановима и програмима за први циклус основног образовања у Републици Србији, који су донети и мењани у раздобљу од 2004. до краја 2021. године. У овим изменама и допунама садржаји традиционалне културе су били непрестано у различитим фазама промена и прилагођавања процесима интеркултуралности и глобализације. Циљ ове анализе је да се идентификују садржаји традиционалне културе у првом циклусу основног образовања, утврди њихова корелација са другим наставним садржајима и на које начине се преносе деци. Основно полазиште у овом раду је да се у актуелним наставним плановима и програмима могу препознати садржаји који се тичу знања о традиционалној култури, као што су: језик, вредности, морална начела, обичаји, народно стваралаштво, веровања, ритуали и обреди. Током истраживања, примењивани су различити методолошки приступи, нарочито комбинација функционалистичког и нормативног, као и историјски приступ, како би се потпуније сагледале измене и допуне релевантних наставних садржаја. У погледу научно-истраживачких метода, углавном су коришћени упоредни метод и анализа садржаја, као веома значајан извор научног сазнања. Значај овог рада може се препознати у намери да се укаже колико су и зашто важни наставни садржаји традиционалне културе и како они утичу на стицање знања о свом идентитету, на очување идентитета и развој интеркултуралности. Ово је од изузетног значаја за савремено друштво у коме „опасност од глобализације, развој друштва потрошача и девалвације духовних и културних вредности (...) захтева оригинална и ефикасна решења, чак и унутар процеса основног образовања“ (Uhrinová-Zentko 2014: 115).

ОСНОВНА ОБЕЛЕЖЈА ТРАДИЦИОНАЛНЕ КУЛТУРЕ

У литератури се традиционална култура најчешће везује за традиционално друштво у коме се живот одвијао у локалним заједницама, које су хомогене и у високом степену самодовољне (Базић-Пешић 2012: 338). Реч је о култури прединдустријске, односно аграрне, цивилизације, чија је суштинска димензија сеоска култура, као локални израз традиционалне цивилизације. Њена битна одредница је „различитост културних садржаја и њихове употребе не само између различитих сеоских заједница већ често и у оквиру домаћинства исте заједнице“ (Ивановић Баришић 2019: 58). Традиционална култура обухвата скуп вредности, идеја, норми и обичаја који су садржани у историјском памћењу и културном идентитету појединаца, група, народа и човечанства. Зато се она исказује као неотуђиви део континуитета сваке националне културе. У савременој култури чиниоци и вредности традиционалне културе се нарочито исказују у духовним творевинама кроз обичаје, морал, фолклор, веровања, религију и начин живота сваке конкретне групе, етничке заједнице или народа. Међутим, материјални чиниоци традиционалне културе,

чији је основни производни ресурс био земља, а њено поседовање основна друштвена вредност, кроз процесе свеукупног друштвено-економског развоја и савремене производње, су прожети у свеукупном напретку друштва и све више нестају у свом изворном облику.

Традиционална култура носи обележја непосредности и индивидуалног стваралаштва. У њој преовлађују архаични обрасци живљења и стваралаштва „у којима је изражена улога религијских симбола и снажно осећање колективне солидарности“ (Базић-Пешић 2012: 338). У преиндустријском друштву економске, професионалне и религиозне диференцијације су минималне, док су обичаји, начин живота и морал врло хомогени. Сродничка и суседска груписања су главни облици социјалног повезивања и групе идентификације. Друштвени ранг је одређен старосним добом и полом. Нарочито значење има сродничка повезаност, која је појединцу обезбеђивала друштвени статус и наследство одређене улоге и имовине, што је веома значајна вредност у циљу одржања континуитета друштвене заједнице. Зависност од земље је условљавала доминантан став да је важно имати земљу и на њој производити. У томе не треба занемарити ни кућну радиност, као и ни занатство и трговину у градовима, тако да се целокупна економска активност традиционалног друштва одвијала у врло уском кругу и углавном у кући и на земљи.

Традиционална култура „подразумева низ аспеката изражавања кроз језик, писменост, народна предања, религију (и) уметност“ (Ђорђевић 2012: 173). Ови елементи обезбеђују континуитет културе једног друштва, тако да традиционална култура никада не нестаје.

Најизраженији облици традиционалне културе су: обичај и морал. Обичај је „устањени и стереотипни облик понашања који је повезан са оним делатностима које у одређеној заједници имају практичан значај“ (Базић-Пешић 2012: 339). То је врста друштвене норме која настаје споро, дуготрајним понављањем одређеног понашања и врло споро се мења. Обичаји су присутни у обављању свакодневних послова у кући и на поседу, приликом прослава и народних светковина. Људи обичај схватају као обавезу, па непоштовање обичаја повлачи санкције. За разлику од других друштвених норми, обичај има конзервативни карактер, а то је у исто време и његова снага и слабост, зависно од ситуације и времена у којем важи. Улога обичаја је вишеструка, од потпуно ирационалног смисла које неко обичајно правило може да има, до његове највеће вредности која се састоји у очувању традиције у некој заједници. Традиционални морал, као и обичај, настаје спонтано у међудејству чланова неке друштвене заједнице. Морал садржи одређене вредности и регулативе (обичаје, прописе, правила, забране, захтеве, идеале и сл.), односно „морални критеријум“ (Babić 2008: 36), који одређује шта је добро и шта је лоше, па тако одређује како људи треба да се понашају. Моралне норме и понашање које следи из поштовања тих норми су безусловни и људи их осећају као део сопствене личности, а не као принуду наметнуту споља. Зато се сматра да је морал „вероватно најпоузданији показатељ истинске снаге једног народа у одређеном времену“ (Анђелковић 2013: 222). Морал се временом мења, а брзина промена и стварања нових моралних норми зависи од промена друштвених околности, као и система вредности чији је један вид испољавања и морал.

У српској култури „традиционални морал се и данас у великој мери очувао, нарочито у сеоским заједницама (...) у домаћинствима насталим из ранијих задруга које су бројале више људи“ (Базић-Пешић 2012: 340).

Традиционална култура сваког друштва има своје специфичности, па тиме и српска култура. Специфичности српске традиционалне културе сежу у далеку прошлост, од општесловенске и паганске цивилизације, преко српсковизантијске цивилизације и примања хришћанства, па све до модерног доба. Значајна културна добра српске традиционалне културе су дела народног стваралаштва, која обухватају: а) материјална добра, изражена у виду народне радиности, односно израде предмета за свакодневну употребу, најчешће ткањем и плетењем, као и израде народних музичких инструмената; и б) духовна добра - народна веровања и митологија, епске и лирске народне песме, народне игре (кола), приче, предања и народне изреке. Осим аутентичне традиционалне културе српског народа, у њено ткиво је уткано и културно наслеђе народа који су се насељавали на Балканско полуострво, великих сила које су запоседале просторе српског народа (Османско царство и Хабсбуршка монархија, а потом Аустроугарска), као и суседних народа са којима живе Срби на Балкану. Зато је и српска традиционална култура разнолика по регијама (Пијановић 2021).

ТРАДИЦИОНАЛНА КУЛТУРА У НАСТАВНИМ ПЛАНОВИМА И ПРОГРАМИМА

Наставним планом и програмом се одређују и конкретизују наставни садржаји. Они се иновирају и осавремењују у складу са општим, друштвеним, економским, културним и научним развојем друштва, као и са променама владајућег система друштвених вредности. Наставни планови служе као основа за планирање и програмирање наставног рада у школи и рада наставника. Конкретизација наставног плана врши се кроз наставни програм. Наставним програмом се за сваки наставни предмет прописују садржаји из одговарајућих наука и наставни предмет представља дидактичку прераду одређених научних и културних садржаја. Наставни план и наставни програм су јавни и званични школски документи које прописују одговарајући стручни, управни и просветни органи и тела. Ови документи имају обавезујући карактер, а често служе и као полазна основа у контроли, праћењу, евалуацији и финансирању рада школе.

Заједнички садржаји за већину наставних предмета у првом циклусу основног образовања су теме везане за традиционалну културу. Један од општих циљева образовања и васпитања је „поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине“ (ЗОСОВ 2020). То се остварује кроз циљеве и задатке обавезних наставних предмета: Српски језик, Свет око нас (први и други разред), Природа и друштво (трећи и четврти разред), Ликовна култура, Музичка култура и у мањој мери Физичко васпитање; као и изборних предмета: Верска настава, Народна традиција и Матерњи језик са елементима националне културе.

Српски језик. - Према наставном програму, циљ наставе српског језика, осим овладавања основним законитостима српског књижевног језика ради правилног усменог и писменог изражавања, при томе и негујући свест о значају улоге језика у очувању националног идентитета, јесте да се ученици „оспособе за тумачење одабраних књижевних и других уметничких дела из српске и светске баштине, ради неговања традиције и културе српског народа и развијања интеркултуралности“ (ПНУ 2017-2020). У првом разреду, нарочита се пажња посвећује почетном читању и писању, књижевности, језика и језичке културе. У књижевности и у препорученој лектури, има занимљивих садржаја који указују непосредније на чиниоце традиционалне културе, као што су: у народној причи „Свети Сава и ђаци“ и избор из народних и ауторских загонетки (Десанке Максимовић, Григора Витеза и Бране Цветковића). Затим, у наставним садржајима, за све разреде, указује се и на популарне и информативне текстове о значајним личностима српског језика, књижевности и културе, као што су: Свети Сава, Вук Стефановић Караџић, Доситеј Обрадовић, Никола Тесла, Милева Анштајн, Михаило Пупин и знаменита завичајна личност. Такође, препоручује се избор из басни и сликовница за децу (ПНУ 2017-2020).

У другом и у каснијим разредима наставно градиво је груписано у три тематске целине: књижевност, језик и језичка култура (ПНУ 2018-2021). У књижевности има занимљивих садржаја који указују непосредније на чиниоце традиционалне културе, као што су: народне песме, народним причама, народним баснама, бајкама, као и делима домаћих писаца и песника. Нарочито су занимљиви садржаји из домаће лектуре на коју се упућују деца. То су: кратке народне умотворине, бајке, избор песама Д. Максимовић, Љ. Ршумовића и Д. Ђорђевића, као и избор кратких прича за децу (ПНУ 2018-2021). У овом наставном програму се дају упуства и препоруке за начин обраде појединих тематских целина, као што су: усавршавање читања и писања, учење латинице као другог писма, учење језика, са посебним освртом на граматику и правопис, начин увођења деце у књижевност и читање и тумачење текстова из лектуре, као и развијање језичке културе (ПНУ 2018-2021). У наставним садржајима за српски језик „увиђа се нераскидивост између културе, наставе језика и и књижевности (јер) обавезни текстови и градиво јесу, у исто време, и културни садржаји“ (Митровић 2017, 107).

Свеј око нас / Природа и друштво. – У овом интегрисаном наставном предмету, као основни циљ се поставља: „Упознавање себе, свог природног и друштвеног окружења и развијање способности за одговоран живот у њему“ (ПНУ 2017-2020). У садржају наставног програма тек се у другом разреду могу препознати неки садржаји који су релевантни за традиционалну културу, јер се ту, између осталих, обрађују теме које се односе на породичне, школске и празнике насеља, као и симболи Републике Србије (застава, грб и химна). А у трећем разреду су садржане теме које се тичу традиционалне културе. Оне се односе на: препознавање учениковог краја на географској карти Републике Србије; сазнања о садашњости и прошлости (догађајима, људима и променама „у мом крају“); сазнања о породичној прошлости и о знаменитим људима места у коме се налази (ПНУ 2019-2020). У четвртном разреду централна тема је „Моја отаџбина – Република Србија“, у оквиру које се указује

на прошлост Србије - од доласка Словена на Балкан до савремене српске државе (ПНУ 2019-2021). Ове теме су веома обимне и озбиљне, па се зато поставља питање како се све оне могу обрадити да би биле разумљиве деци.

Ликовна култура. - У овом предмету, као циљ се, између осталог, поставља „да се ученик (...) оспособљава за комуникацију и да изграђује позитиван однос према култури и уметничком наслеђу свог и других народа“ (ПНУ 2017-2020). У садржајима програма за први разред указује се на четири тематске целине: ликовна култура и окружење, односи у видном пољу, обликовање и споразумевање. У овој последњој тематској целини, најрелевантнији су наставни садржаји, јер се они односе на активности везане за традицију и украшавање које треба наставник да осмисли у зависности од празника или свечаности. У другом разреду ученици настављају са упознавањем елементарних садржаја ликовне културе (ПНУ 2018-2021), а у наставном програму за трећи разред указује се тематске садржаје који се тичу стицања знања о: материјалима, споразумевању, композицији и простору (ПНУ 2019-2020). Кроз тематску целину о материјалима указује се на различите производе уметничких заната. У четвртном разреду обухваћене су четири тематске целине: композиција, споразумевање, наслеђе и сцена (ПНУ 2019-2021). У оквиру треће тематске целине обрађују се теме које се односе на споменике културе у Србији (археолошки локалитети, замкови и утврђења, манастири, музеји, познати уметници и најзначајнија дела).

Музичка култура. - У овом предмету као један од циљева се истиче „да код ученика развије интересовање и љубав према музици (...) као и одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа“ (ПНУ 2017-2020). Наставни садржаји у овом предмету су дефинисани према јединственој методологији за све разреде, тако да су они груписани у три тематске целине: „слушање музике“, „извођење музике“ и „музичко стваралаштво“. Препоручене композиције за слушање и извођење музике у свим разредима обухватају: химне, народне песме, песме за децу, изабрана дела домаћих и страних композитора. Од музичких садржаја основни чиниоци традиционалне културе нарочито су изражени у химнама (Светосавска химна, Државна химна и Школска химна), које су обавезне у свим разредима и народном музичком стваралаштву, нарочито у народним песмама, особито онима духовне тематике („Ој Бадњаче, Бадњаче“, „Божић, Божић благи дан“, „Помози нам вишњи Боже“, „Људи ликујте“); народним играма; традиционалним музичким играма уз певање; изабраним делима домаћих композитора и песмама за децу, као и у бројалицама (ПНУ 2017-2020, ПНУ 2018-2021, ПНУ 2019-2020). Из садржаја програма за овај наставни предмет видљиво је да народно музичко стваралаштво „није засебна и заокружена целина рада, већ је увек у деловима или мањим целинама, укључивана у програмске садржаје редовне музичке наставе и ваннаставних активности“ (Јеремић-Миленовић 2020: 457)

У садржају програма за све разреде указује се на различите аспекте слушања и извођења музике, али се у исто време истиче да је потребно „наставне садржаје различитих предмета (...) повезивати и вршити корелацију где год постоји могућност“, јер „организација наставе у овим разредима пружа могућност да се лако спроводи интегрисање наставних садржаја“ (Судзиловски-Ђалић и др. 2012: 256).

Посебан аспект наставе музичке културе који се остварује у ваннаставним активностима је хор. Он је важан чинилац у културном животу школе, јер представља саставни део школских програма, прослава и културних манифестација (ПНУ 2018-2021). Репертоар школских хорова обухвата народне песме, дечије песме, као и пригодна дела аутора разних епоха. Препоручене композиције за певање у хору су: химне, изабране народне песме, као и мноштво различитих ауторских дечијих песама које су инспирисане традиционалном културом. У овој анализи, као и у другим обимнијим истраживањима, долази се до закључка да је „недовољна заступљеност садржаја музичког фолклора српског и других народа, српских патриотских песама, као и српске духовне и уметничке музике“ (Белојица Павловић-Цицковић Сарајлић 2018: 181). Ово се нарочито одржава на утицај који ова врста музике има на очување традиционалне културе и развој националне свести.

Физичко и здравствено васпитање. - У овом наставном предмету предвиђено је да се у свим разредима научи по једно народно коло, као и народно коло из краја у коме се школа налази (НП 2006-2018). Народна кола имају велику улогу у образовању и васпитању деце и младих, јер и она доприносе баштини традиционалне културе српског народа, зато што су кола „један од најсликовитијих начина на који су у нашој култури представљена духовна, културна и историјска прошлост нашег народа“ (Милошевић 2021: 40). Народна коло се од 2017. године налази на листи Унеска као део нематеријалног културног наслеђа Србије.

Верска настава. - Увођење верске наставе у образовни систем извршено је 2021. године „у контексту обнављања религије у Србији“ (Radulović-Bлагојевић 2013: 25). Реч је о обнови која подразумева веће присуство елемената црквене религиозности и религијског искуства. Верска настава се организује и изводи за традиционалне цркве и верске заједнице у Србији.¹ Циљеви верске наставе, према наставном програму, су: да се укаже на садржај вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које егзистирају и делују у Републици Србији; да се ученици упознају са целовитим религијским погледом на свет и живот; и „да им се омогући слободно усвајање духовних и животних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета“ (НП 2004-2018). Након ових општих циљева и задатака, у програму су засебно дефинисани целовити наставни садржаји за сваку традиционалну цркву и верску заједницу.

У општим циљевима наставе Православне верске науке (Катихизис) указује се, између осталог, да она треба ученицима да „пружи целовит православно поглед на свет и живот“ и да „ученици систематски упознају православно веру у њеној доктринираној, литургијској, социјалној и мисионарској димензији“ (НП 2004-2018). У садржају програма за први разред углавном су обухваћене теме које треба да припреме ученика за разумевање религијског погледа на свет, а у другом, највећи део наставног програма посвећен је темама о Литургији и православној иконографији. Осим тога, ученицима и наставницима се препоручују дела религиозне књижевности, епска поезија и нарочито песме о Косовском боју. Наставни садржаји у трећем и четвртном

1 Овим наставним планом и програмом, обухваћене су: Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангеличка црква а.в., Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква а.в.

разреду посвећени су религијском виђењу постанка света и човека у њему (НП 2005-2018). У начину остваривања овог наставног програма упућује се на описе дате у Св. Писму Старога Завета, где се говори о постанку света Божјом вољом. Таква објашњења се сугеришу наставницима да их пренесу ученицима (НП 2006-2018). Затим, наставницима се сугерише да у току сваке године, конкретно пре свих наилазећих великих празника, треба да упознају ученике са историјом настанка празника и садржином догађаја који се слави. Посебну пажњу треба посветити светитељским празницима и Србима светитељима: Св. Сави и Св. Симеону. Такође, ученике треба упознати и са личностима светитеља које славе као Крсну славу. Ова сугестија се упућује ученицима и наставницима у свим разредима. Затим, програмом је предвиђено, а то и неки аутори истичу да „осим активне наставе веронауке у школама, предвиђено је и одржавање часова (...) у цркви, при чему се и ученици позивају да учествују у животу Цркве“ (Настаћ 2020: 495). А музиколози указују на потребу слушања српске духовне музике и извођење духовних песама, јер она „доприноси развоју религиозних осјећања као и других позитивних црта личности: благодати, саосјећајности, милосрђа, добротинства, несебичности и тако даље“ (Цицковић Сарајлић-Павловић 2018: 442).

Народна традиција. - Основни разлози за формирање овог наставног предмета, како се указује у Програму, су „алармантни извештаји истраживача (...) који упозоравају на убрзано одумирање многих важних елемената традицијске културе и њихов нестанак из праксе, оптицаја и - најзад - из живота самог“ (НП 2004-2018). Зато је увођење у наставу овог предмета усмерено на „ревитализацију традиције“. Стицањем знања о народној традицији, кроз процес институционалног образовања, сматра се да се тиме постижу „многа друга добра, као што су стицање свести о себи самом и свом месту у свету сличних и различитих, формирање представе о континуитету и укоренености и сл.“ (НП 2004-2018). У настави кроз овај предмет посебна пажња се посвећује локалној народној традицији, чиме се чувају права и особености мањина и њихов идентитет. Основни циљ је „остварити директно увођење ученика у активности ревитализације традиције кроз непосредно упознавање материјалне и духовне традицијске културе свог народа и народа у ужем и ширем окружењу“ (НП 2004-2018).

У овом предмету се за први разред указује на: стицање сазнања о основним чиниоцима дечјег фолклора, разумевање основних елемената главних празника и стицање елементарних знања кроз носеће наставне мотиве. Избор наставног садржаја се углавном препушта учитељу, али се препоручују описи фолклорних игара и збирке текстова дечјег фолклора. Садржаји за овај предмет дефинисани су кроз три теме: „Питај своју баку“, јер се показало да су старе жене главни носиоци народне традиције и оно што би оне могле да кажу обезбедило би материјал за низ наставних активности; „Радови и празници“, да кроз практичну наставу деца израђују предмете према постојећем моделу и да учествују у декоративним радњама у време великих празника (Божих, Ускрс и сл.); и „Зимски хлебови и пролећно биље“, где неки мотиви могу да послуже као извор сталног интересовања и обраде, као што су: хлеб, шарање славског колача, ђурђевдански и ивањски венчићи (НП 2004-2018). У другом разреду, препоручују се две основне теме: „Биљке“, где се сугерише да се оно што је започето у првом разреду настави и у другом, с тим што

треба развити за нијансу сложености садржаја; и „Кућа“, при чему посебну пажњу треба обратити на огњиште, воду и осветљење (НП 2004-2018).

У трећем разреду, наставља се развијање градива из прва два разреда и додаје им се нова тема „Традиционални занати“ (НП 2005-2018). Стицањем знања о овим занатима, ученици се упознају са многим, углавном већ заборављеним, професијама, као и једним сасвим другачијим начином живота који је, већини ученика, данас непознат. И у четвртном разреду додају се три нове теме: „Традиционални облици транспорта и транспортна средства“, „Народни музички инструменти“ и „Носиоци народне традиције“ (НП 2006-2018). Основни циљеви и задаци који се овде постављају јесу: „продубљивање знања о празницима, биљкама, кући, занатима; стицање елементарних знања о традиционалним облицима транспорта и транспортним средствима и њиховом значају за живот људи на селу и у граду; упознавање различитих народних музичких инструмената и њихове улоге у култури; упознавање са носиоцима народне традиције (усменим, писаним и материјалним); и схватање важности чувања и неговања народне традиције“ (НП 2006-2018). У начину остваривања овог програма препоручује се учитељу да води рачуна о корелацији садржаја овог наставног предмета са другим предметима.

Матерњи језик са елементима националне културе. - У овом наставном плану и програму дефинисан је и наставни предмет „Матерњи језик са елементима националне културе“. Ту су дефинисани програми за мађарски, ромски, румунски, русински, словачки, хрватски, бошњачки и буњевачки језик са елементима националне културе. Садржаји програма за све ове језике урађени су по јединственој методологији и сви они имају за циљ стицање сазнања о сопственом језику и традиционалној култури свог народа.

ЗАКЉУЧАК

Кроз наставне садржаје из традиционалне културе у процесу примарног образовања ученици упознају своје корене, друштвене прилике и начин живота својих предака и тако стичу и развијају свест о свом личном и колективном идентитету.

Основно полазиште у овом раду, које је потврђено након истраживања, јесте да се у наставним програмима за први циклус основног образовања у Републици Србији могу препознати садржаји који се тичу знања о традиционалној култури, као што су: језик, вредности, морална начела, обичаји, народно стваралаштво, веровања, ритуали и обреди. Ови садржаји су нарочито заступљени у наставним предметима: Српски језик, Музичка култура, Верска настава, Народна традиција, Матерњи језик са елементима националне културе, интегрисаном предмету Свет око нас / Природа и друштво, Ликовна култура, као и у мањој мери кроз наставу предмета Физичко васпитање. У циљевима наставе у овим наставним предметима указује се, између осталог, и на: стицање знања о народној традицији, очување националног и верског идентитета, неговање традиције и културе „српског и других народа који живе у Републици Србији, усвајање духовних вредности цркве или заједнице којој историјски припадају“, као и развијање интеркултуралности.

У наставном предмету *Српски језик*, има занимљивих садржаја који указују непосредније на чиниоце традиционалне културе, као што су: народне песме, народне приче, народне умотворине, бајке, басне, као и савремена књижевна дела

инспирирана народном традицијом. Затим, указује се и на популарне и информативне текстове „о значајним личностима српског језика, књижевности и културе“, како се у Програму указује. У предмету *Музичка култура* основни чиниоци традиционалне културе нарочито су изражени у химнама (Светосавска химна, Државна химна и Школска химна), које су обавезне у свим разредима, затим у народним песмама, изабраним делима домаћих композитора, дечијим песмама, музичким играма и у бројалицама. У садржају програма за све разреде указује се на различите аспекте слушања и извођења музике. Посебан аспект наставе музичке културе, који се остварује у ваннаставним активностима је хор. Пригодне композиције за певање у хору су: химне, народне песме, као и мноштво различитих ауторских дечијих песама које су инспириране традиционалном културом. У предмету *Верска наставна*, наставни садржаји су дефинисани по јединственој методологији, а за Православну верску наставу (Катихизис) најпре су дефинисане теме које треба да припреме ученика за разумевање религијског погледа на свет, затим теме о Литургији и православној иконографији, религијском виђењу постанка света и човека у њему, као и религиозна књижевност, епска поезија, нарочито песме о Косовском боју. Осим тога, наставницима се сугерише да у току сваке године, пре свих великих верских празника, упознају ученике са историјом настанка празника и садржином догађаја који се слави, као и са личностима светитеља које породице ученика славе као Крсну славу. У предмету *Народна традиција* посебан нагласак се ставља на локалну народну традицију. Наставно градиво је дефинисано кроз неколико тематских целина: питај своју баку, сезонски радови и празници, зимски хлебови и пролећно биље, биљке, кућа, традиционални занати, облици транспорта и транспортна средства, народни музички инструменти и носиоци народне традиције. Кроз садржаје ових тема, ученици се упознају са једним сасвим другачијим начином живота који је, већини њих, данас непознат. На сличан начин је профилисан и наставни предмет *Матерњи језик са елементима националне културе*, који је дефинисан за припаднике националних мањина. У интегрисаном предмету *Свет око нас / Природа и друштво* могу се препознати неки садржаји традиционалне културе, јер се ту, између осталих, обрађују теме које се односе на породичне, школске и празнике насеља, симболи Републике Србије; сазнања о култури, начину живота данас и у прошлости (занимања, одевање, исхрана, дечије игре). У предмету *Ликовна култура*, указује се на активности везане за традицију и украшавање које треба наставник да осмисли у зависности од празника или свечаности, на производе уметничких заната, као и на споменике културе у Србији. И у наставном предмету *Физичко и здравствено васпитање* предвиђено је да се у свим разредима, кроз тематску целину Плес и ритмика, научи по једно народно коло, као и народно коло из краја у коме се школа налази. У начину остваривања програма за све ове наставне предмете препоручује се учитељу да води рачуна о корелацији садржаја са другим предметима.

У изменама и допунама актуелних наставних планова и програма, још од 2004. године, изражене су две тенденције: Прва, упућивање на запажања и сазнања о чиниоцима традиционалне културе на локалном нивоу; и друга, сужавање наставних садржаја о традиционалној култури и уместо њих проширивање садржаја о процесима интеркултуралности.

ИЗВОРИ

- ЗСОСОВ 2020: Закон о основама система образовања и васпитања, Службени гласник РС, бр. 6/2020.
- НП 2004-2018: Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 10/04, 20/04, 1/05, 3/06, 15/06, 2/08, 2/10, 7/10, 3/11, 7/11, 1/13, 4/13, 14/13, 5/14, 11/14, 11/16, 6/17 и 12/2018.
- НП 2005-2018: Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 1/05, 15/06, 2/08, 2/10, 7/10, 7/11, 1/13, 11/14, 11/16 и 12/2018).
- НП 2006-2018: Правилник о наставном плану и програму за четврти разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 3/06, 15/06, 2/08, 3/11, 7/11, 1/13, 11/14, 11/16, 7/17 и 12/2018).
- ПНУ 2017-2020: Правилник о плану наставе и учења за први циклус основног образовања и васпитања и програму наставе учења за први разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 10/2017, 12/2018, 15/2018, 18/2018, 1/2019 и 2/2020.
- ПНУ 2018-2021: Правилник о плану наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 16/2018, 3/2019 и 5/2021.
- ПНУ 2019-2020: Правилник о плану наставе и учења за трећи разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 5/2019, 1/2020 и 6/2020.
- ПНУ 2019-2021: Правилник о плану наставе и учења за четврти разред основног образовања и васпитања, Просветни гласник, бр. 11/2019, 6/2020 и 7/2021.

ЛИТЕРАТУРА

- Анђелковић 2012: Петар Анђелковић. *Српско друштво - Без онога јуче ишта смо ми данас?*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Babić 2008: Jovan Babić. „Etika i moral“. *Theoria*, 51 (2) 35-48. DOI:10.2298/THEO0802035B
- Базић-Пешић 2012: Јован Базић - Михаило Пешић. *Социологија*. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену.
- Белојица Павловић-Цицковић Сарајлић 2018: Биљана Белојица Павловић - Драгана Цицковић Сарајлић. *Национално васпитање у настави музичке културе*. Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Учитељски факултет; Факултет уметности.
- Ђорђевић 2012: Драгомир Д. Ђорђевић. „Традиција као фактор континуитета у социологији културе“. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 42-1, 173-180.
- Ивановић Баришић 2019: Милина Ивановић Баришић. „Традиционална култура и медији“. *Традиционална естетска култура*. Зборник радова. Прир. Драган Жунић. Ниш: Огранак САНУ у Нишу, Универзитет у Нишу, Факултет уметности, 53-65.
- Јеремић-Миленовић 2020: Биљана С. Јеремић – Живорад М. Миленовић. „Друштвени контекст наставе музичке културе у функцији неговања традиционалног народног стваралаштва Срба“. *Бастина*, 52, 441-461. doi: 10.5937/bastina30-29205
- Милошевић 2021: Јована Милошевић. „Традиционална народна кола у настави музичке културе за млађи школски узраст“. *Норма*, 26 (1), 39-51. <https://doi.org/10.5937/norma2101039M>
- Митровић 2017: Милена Б. Митровић. „Слике традиционалне културе у настави српског језика за млађе разреде“. *Иновације у настави - часопис за савремену наставу*, 30 (3), 106-116. <https://doi.org/10.5937/inovacije1703106M>
- Настих 2020: Невена Г. Настих. „Социолошки приступ разумевању православне верске наставе у првом циклусу основног образовања и васпитања“, *Зборник Училијског факултета*, 14, 485-497.
- Пијановић 2021: Петар Пијановић. *Српска култура у XVIII и XIX веку*. Нови Сад: Матица српска.

- Питулић 2018: Валентина Питулић. „Усмено наслеђе Срба са Косова и Метохије“. *Косово и Метохија: јуче, данас, сунђа*. Зборник радова. Ур. Станић Драган. Нови Сад: Матица српска, 105-113.
- Radulović-Blagojević 2013: Lidija V. Radulović-Mirko Blagojević. „Tradicionalna verska kultura, narodno i oficijelno pravoslavlje“. *Kultura*, 141, 23-36. <https://doi.org/10.5937/kultura1341023R>
- Судзиловски-Ђалић и др. 2012: Данијела Судзиловски-Маја Ђалић и др. „Музичка и народна традиција у предметима у млађим разредима основне школе“. *Зборник радова Училишској факултету, Ужице*, 14, 255-266.
- Uhrinová-Zentko 2014: Miriam Uhrinová-Jozef Zentko. „Implementation of communication elements of folk culture into process of primary education in Slovakia“. *Informatologia*, 47 (2-3), 115-120. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/125804>
- Џицковић Сарајлић-Павловић 2018: Драгана Ј. Џицковић Сарајлић-Биљана М. Павловић. „Историјски развој српске духовне музике и њен васпитни значај у настави музичке културе“. *Башићина*. 45, 427-46. <https://doi.org/10.5937/bastina1845427C>.

Bojana D. SEKULIĆ

TRADITIONAL CULTURE IN THE FIRST CYCLE OF BASIC EDUCATION IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

This paper presents the results of the analysis of the content related to the knowledge of traditional culture in the current curricula for the first cycle of primary education. Primary education in the Republic of Serbia is divided into two cycles with four grades each. In the first cycle there is class teaching, and in the second there is subject teaching. This analysis includes curricula, as well as their amendments, in the period from 2004 to the end of 2021. In these amendments, the contents of traditional culture have been constantly in various stages of change, adapting to changes in the ruling system of social values, the processes of interculturalism and globalization.

The main starting point in this paper, which was confirmed after the research, is that in the curricula can be identified content related to knowledge of traditional culture, such as: language, values, moral principles, customs, folklore, beliefs, myths, legends, rituals and ceremonies. These contents are especially represented in the following subjects: Serbian language, Music culture, Religious education, Folk tradition and Mother tongue with elements of national culture, and then to a lesser extent in other subjects, such as: The world around us (first and second grade), Nature and Society (third and fourth grade), Art Culture and Physical Education. The goals of teaching in these subjects are mainly: acquiring knowledge of folk traditions, preserving national and religious identity, nurturing the traditions and culture of Serbian and other peoples living in the Republic of Serbia, adopting the spiritual values of the church or community to which they historically belong and developing interculturality. The importance of traditional culture in the curriculum for the first cycle of primary education is great, because through them students gain knowledge about the cultural and spiritual values of the community to which they belong and, at the same time, strengthen their personal, ethnic, religious and national identity. identities.

Key words: traditional culture, primary education, curricula, curricula.